Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (pierwsza izba)

z dnia 4 lipca 2024 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych – Dyrektywa (UE) 2016/343 – Prawo do obecności na rozprawie – Możliwość udziału oskarżonego w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji

W sprawie C-760/22

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Sofiyski gradski sad (sąd dla miasta Sofii, Bułgaria) postanowieniem z dnia 28 listopada 2022 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 15 grudnia 2022 r., w postępowaniu karnym przeciwko:

FP,

QV,

IN,

YL,

VD,

JF,

OL,

przy udziale:

Sofiyska gradska prokuratura,

TRYBUNAŁ (pierwsza izba),

w składzie: A. Arabadjiev, prezes izby, L. Bay Larsen (sprawozdawca), wiceprezes Trybunału, T. von Danwitz, P.G. Xuereb i I. Ziemele, sędziowie,

rzecznik generalny: L. Medina,

sekretarz: A. Calot Escobar,

* Język postępowania: bułgarski.

uwzględniając pisemny etap postępowania,

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

– w imieniu FP – H. Georgiev, advokat,

– w imieniu rządu łotewskiego – K. Pommere, w charakterze pełnomocnika,

– w imieniu rządu węgierskiego – Zs. Biró-Tóth i M.Z. Fehér, w charakterze pełnomocników,

– w imieniu Komisji Europejskiej – L. Baumgart, M. Wasmeier i I. Zaloguin, w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznik generalnej na posiedzeniu w dniu 18 kwietnia 2024 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 8 ust. 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.U. 2016, L 65, s. 1).

2 Wniosek ten został złożony w ramach postępowania karnego wszczętego przeciwko FP, QV, IN, YL, VD, JF i OL w związku z udziałem w organizacji przestępczej, której celem jest uzyskanie korzyści majątkowych poprzez popełnianie przestępstw podatkowych.

Ramy prawne

Prawo Unii

3 Motywy 9, 10, 33, 44 i 47 dyrektywy 2016/343 mają następujące brzmienie:

„(9) Celem niniejszej dyrektywy jest wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym przez ustanowienie wspólnych norm minimalnych dotyczących niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie.

(10) Dzięki ustanowieniu wspólnych norm minimalnych dotyczących ochrony praw procesowych podejrzanych i oskarżonych niniejsza dyrektywa zmierza do zwiększenia wzajemnego zaufania państw członkowskich do ich systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, przyczyniając się tym samym do ułatwienia wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych. Takie wspólne normy minimalne powinny również umożliwić usunięcie przeszkód dla swobodnego przepływu obywateli na terytoriach państw członkowskich.

[…]

(33) Prawo do rzetelnego procesu sądowego stanowi jedną z podstawowych zasad społeczeństwa demokratycznego. Prawo podejrzanych i oskarżonych do obecności na rozprawie wywodzi się z tego prawa i powinno być zapewnione w całej Unii [Europejskiej].

[…]

(44) Zasada skuteczności prawa unijnego zobowiązuje państwa członkowskie do wprowadzenia odpowiednich i skutecznych środków naprawczych na wypadek naruszenia prawa przyznanego jednostkom w prawie unijnym. Skuteczny środek naprawczy dostępny na wypadek naruszenia któregokolwiek z praw określonych w niniejszej dyrektywie powinien, w miarę możliwości, wywierać skutek polegający na postawieniu podejrzanych lub oskarżonych w takiej samej sytuacji, w jakiej znaleźliby się, gdyby dane naruszenie nie wystąpiło, w celu ochrony prawa do rzetelnego procesu sądowego i prawa do obrony.

[…]

(47) Niniejsza dyrektywa potwierdza prawa podstawowe i zasady uznane w Karcie [praw podstawowych Unii Europejskiej, zwanej dalej »Kartą«] i [europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zwanej dalej »EKPC«], w tym zakaz tortur oraz nieludzkiego lub poniżającego traktowania, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawo człowieka do integralności, prawa dziecka, integrację osób niepełnosprawnych, prawo do skutecznego środka prawnego i [prawo] do bezstronnego sądu [do rzetelnego procesu], domniemanie niewinności i prawo do obrony. Należy uwzględniać w szczególności art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE), zgodnie z którym Unia uznaje prawa, wolności i zasady ustanowione w Karcie oraz zgodnie z którym prawa podstawowe, zagwarantowane w EKPC oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych państwom członkowskim, winny stanowić zasady ogólne prawa Unii”.

4 Artykuł 1 tej dyrektywy, zatytułowany „Przedmiot”, stanowi:

„W niniejszej dyrektywie ustanawia się wspólne normy minimalne dotyczące:

a) niektórych aspektów domniemania niewinności w postępowaniu karnym;

b) prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym”.

5 Artykuł 8 wspomnianej dyrektywy 2016/343, zatytułowany „Prawo do obecności na rozprawie”, stanowi w ust. 1 i 3:

„1. Państwa członkowskie zapewniają podejrzanym lub oskarżonym prawo do obecności na rozprawie.

2. Państwa członkowskie mogą postanowić, że rozprawa, której wynikiem może być orzeczenie w przedmiocie winy lub niewinności podejrzanego lub oskarżonego, może odbyć się pod jego nieobecność, pod warunkiem że:

a) podejrzanego lub oskarżonego powiadomiono we właściwym czasie o rozprawie i o konsekwencjach niestawiennictwa; lub

b) podejrzany lub oskarżony, którego powiadomiono o rozprawie, jest reprezentowany przez umocowanego obrońcę, wybranego przez tego podejrzanego lub oskarżonego lub wyznaczonego z urzędu.

3. Orzeczenie wydane zgodnie z ust. 2 można wykonać wobec danego podejrzanego lub oskarżonego".

Prawo bułgarskie

6 Artykuł 6a ust. 2 Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshenie na Narodnoto sabranie 13.03.2020 g. i za preodolyavane na posleditsite (ustawy o środkach i działaniach w czasie stanu wyjątkowego, ogłoszonej uchwałą Zgromadzenia Narodowego z dnia 13 marca 2020 r., i w celu przezwyciężenia jego skutków), obowiązujący do dnia 31 maja 2022 r., stanowił:

„Podczas stanu wyjątkowego lub nadzwyczajnej sytuacji epidemicznej oraz przez dwa miesiące po jego uchyleniu jawne rozprawy, w tym posiedzenia komisji ds. ochrony konkurencji i komisji ds. ochrony przed dyskryminacją, mogą odbywać się zdalnie, zapewniając, odpowiednio, bezpośredni i wirtualny udział stron i uczestników w procesie lub w postępowaniu. Protokoły z rozpraw są sporządzane i publikowane niezwłocznie, a protokół rozprawy przechowuje się do upływu terminu wyznaczonego na skorygowanie i uzupełnienie protokołu, o ile przepisy proceduralne nie stanowią inaczej. Sąd, komisja ds. ochrony konkurencji lub komisja ds. ochrony przed dyskryminacją, w zależności od przypadku, powiadamiają strony o przeprowadzeniu rozprawy na odległość".

7 Zgodnie z art. 55 ust. 1 Nakazatelno protsesualen kodeks (kodeksu postępowania karnego, zwanego dalej „NPK") oskarżonemu przysługuje między innymi prawo do udziału w postępowaniu karnym.

8 Artykuł 269 ust. 1 NPK ma następujące brzmienie:

„W sprawach dotyczących zbrodni obecność oskarżonego na rozprawie jest obowiązkowa".

9 Artykuł 115 ust. 2 NPK stanowi:

„Oskarżony nie może być przesłuchiwany w ramach delegowania uprawnień lub wideokonferencji, z wyjątkiem wypadków, gdy znajduje się poza granicami kraju i nie będzie to stanowiło przeszkody dla ustalenia prawdy materialnej".

10 Artykuł 474 ust. 1 NPK stanowi:

„Organ sądowy innego państwa może przeprowadzić za pośrednictwem wideokonferencji lub konferencji telefonicznej przesłuchanie osoby, która jest świadkiem lub biegłym w postępowaniu karnym i która znajduje się w Republice Bułgarii, a także przesłuchanie z udziałem oskarżonego, pod warunkiem że nie będzie to sprzeczne z podstawowymi zasadami prawa bułgarskiego. Oskarżony może zostać przesłuchany za pośrednictwem wideokonferencji wyłącznie za jego zgodą i po uzgodnieniu przez uczestniczące bułgarskie organy sądowe i organy sądowe drugiego państwa szczegółowych warunków przeprowadzenia wideokonferencji".

Postępowanie główne i pytanie prejudycjalne

11 Spetsializirana prokuratura (wyspecjalizowana prokuratura, Bułgaria), poprzez wniesienie aktu oskarżenia, wszczęła przed Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowanym sądem karnym, Bułgaria) postępowanie karne przeciwko siedmiu osobom, w tym FP, oskarżonym o udział w organizacji przestępczej utworzonej w celu uzyskania korzyści majątkowych i popełniania przestępstw podatkowych w rozumieniu art. 255 Nakazatelen kodeks (bułgarskiego kodeksu karnego). Zgodnie z Nakazatelen kodeks chodzi o przestępstwo będące zbrodnią.

12 W dniu 12 października 2021 r. FP uczestniczył przed Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowanym sądem karnym) w pierwszej jawnej rozprawie za pośrednictwem wideokonferencji. Oświadczył on, że, jeśli pozostałe strony się temu nie sprzeciwią, pragnie on wziąć udział w rozprawie online, ponieważ mieszka i pracuje w Zjednoczonym Królestwie. Jego adwokat, który był fizycznie obecny w sali rozpraw, wskazał, że jego klient zapoznał się ze wszystkimi dokumentami w sprawie. Ponadto z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika, że na rozprawie każdy nowy dokument mógł zostać przekazany FP drogą elektroniczną w celu zapoznania się z nim w odpowiednim czasie oraz że konsultacje między FP a jego adwokatem mogły być zorganizowane w sposób poufny poprzez odrębne połączenie.

13 Podczas tej rozprawy Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) na podstawie art. 6a ust. 2 ustawy, o której mowa w pkt 6 niniejszego wyroku, zezwolił FP na udział w rozprawie za pośrednictwem wideokonferencji z poszanowaniem gwarancji i warunków określonych przez ten sąd. FP uczestniczył zatem w kolejnych rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji, z wyjątkiem rozprawy w dniu 28 lutego 2022 r., na której był fizycznie obecny.

14 Na rozprawie w dniu 13 czerwca 2022 r. FP wyraził wolę dalszego udziału w postępowaniu za pośrednictwem wideokonferencji. Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) powziął jednak wątpliwości co do tego, czy taka możliwość nadal istnieje w prawie bułgarskim, biorąc pod uwagę, że art. 6a ust. 2 wspomnianej ustawy miał zastosowanie jedynie do dnia 31 maja 2022 r. Ponadto sąd ten wskazał, że w NPK nie przewidziano możliwości uczestnictwa oskarżonych w postępowaniu karnym za pośrednictwem wideokonferencji, z wyjątkiem zaistnienia pewnych określonych okoliczności, z których żadna nie zaistniała w niniejszym postępowaniu. Sąd ten podkreślił jednak, że w ustawodawstwie bułgarskim nie zakazano wyraźnie stosowania wideokonferencji.

15 Wobec braku konkretnej podstawy prawnej adwokat FP wniósł o umożliwienie jego klientowi udziału w rozprawie zdalnie, przy czym miałby on być uważany za nieobecnego.

16 Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) nie uwzględnił tego wniosku. Stwierdził on, że uznanie oskarżonego za nieobecnego nie odpowiada jego faktycznemu udziałowi w postępowaniu. Mimo że oskarżony nie był fizycznie obecny w sali rozpraw, mógł on bowiem widzieć i słyszeć to, co się dzieje podczas rozprawy, składać oświadczenia, udzielać wyjaśnień, przeprowadzać dowody i składać wnioski.

17 W następstwie zmiany przepisów, która weszła w życie w dniu 27 lipca 2022 r., Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) został rozwiązany, a właściwość do rozpoznawania niektórych spraw karnych toczących się przed tym sądem, w tym sprawy w postępowaniu głównym, została od tego dnia przekazana Sofiyski gradski sad (sądowi dla miasta Sofii, Bułgaria), który jest sądem odsyłającym.

18 W braku podstawy prawnej w prawie krajowym, która wyraźnie umożliwiałaby korzystanie z wideokonferencji, sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy przyznana oskarżonemu możliwość udziału w rozprawach sądowych za pomocą tej technologii jest zgodna z dyrektywą 2016/343, a w szczególności z jej art. 8 ust. 1.

19 W tych okolicznościach Sofiyski gradski sad (sąd dla miasta Sofii) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy dojdzie do naruszenia prawa oskarżonego do obecności na rozprawie, o którym mowa w art. 8 ust. 1 w związku z motywami 33 i 44 dyrektywy [2016/343], jeśli w przeprowadzanych rozprawach sądu w sprawie oskarżony uczestniczy poprzez połączenie online na swój wyraźny wniosek, jest broniony przez obecnego na sali sądowej upełnomocnionego przez niego adwokata, jego połączenie umożliwia mu śledzenie toku rozprawy, wskazywanie dowodów i zapoznawanie się z nimi, może on być wysłuchany bez przeszkód technicznych i zapewniono mu skuteczną i poufną komunikację z adwokatem?”.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

20 Poprzez zadane pytanie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie możliwości udziału oskarżonego, na jego wyraźny wniosek, w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji.

21 Przepis ten stanowi, że państwa członkowskie zapewniają podejrzanym lub oskarżonym prawo do obecności na rozprawie.

22 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z motywem 47 dyrektywy 2016/343 zapewnia ona poszanowanie praw podstawowych i zasad uznanych w Karcie i w EKPC, w tym prawa do rzetelnego procesu, domniemania niewinności i prawa do obrony [wyrok z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 39].

23 Celem tej dyrektywy jest, jak wskazano w jej motywach 9 i 10, wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym [wyrok z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 53].

24 Jak wynika z motywu 33 tej dyrektywy, prawo podejrzanych lub oskarżonych do obecności na rozprawie wywodzi się z prawa do rzetelnego procesu sądowego, zapisanego w art. 6 EKPC, któremu odpowiadają, jak stwierdzono w wyjaśnieniach dotyczących Karty, art. 47 akapity drugi i trzeci oraz art. 48 Karty. Trybunał musi zatem dbać o to, aby dokonywana przez niego wykładnia tych postanowień Karty zapewniała poziom ochrony, który nie narusza poziomu ochrony gwarantowanego przez art. 6 EKPC, tak jak wynika to z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [wyrok z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 40 i przytoczone tam orzecznictwo].

25 Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika zaś, że obecność oskarżonego ma fundamentalne znaczenie dla zapewnienia rzetelnego procesu karnego oraz że obowiązek zagwarantowania oskarżonemu prawa do obecności na sali sądowej jest w tym względzie jednym z istotnych elementów przepisu art. 6 EKPC [wyrok z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 41].

26 Trybunał orzekł również, że zgodnie z prawem ustanowionym w art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 oskarżony powinien mieć możliwość stawiennictwa osobiście na rozprawach, które odbywają się w ramach toczącego się przeciwko niemu postępowania, przy czym dyrektywa ta nie nakłada na państwa członkowskie konieczności ustanowienia obowiązku obecności na rozprawie każdego podejrzanego lub oskarżonego [zob. podobnie wyroki: z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 40; a także z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 34, 36].

27 Niemniej z art. 1 tej dyrektywy wynika, iż jej celem jest ustanowienie wspólnych norm minimalnych dotyczących niektórych aspektów domniemania niewinności w postępowaniu karnym oraz prawa podejrzanych i oskarżonych do obecności na rozprawie w ramach tych postępowań, a nie dokonanie wyczerpującej harmonizacji postępowania karnego [zob. podobnie wyrok z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 41].

28 W związku z tym, biorąc pod uwagę ograniczony zakres harmonizacji dokonanej przez tę dyrektywę oraz okoliczność, że jej art. 8 ust. 1 nie reguluje kwestii, czy państwa członkowskie mogą przewidzieć, że oskarżony może, na swój wyraźny wniosek, uczestniczyć w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji w ramach procesu karnego, taka kwestia podlega prawu krajowemu [zob. analogicznie wyrok z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 42].

29 Ponieważ art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 nie reguluje tej kwestii, przepis ten nie może stać na przeszkodzie temu, aby oskarżony, który wyraźnie o to wnosi, był uprawniony do udziału w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji.

30 Niemniej, jak zauważyła rzecznik generalna w pkt 64 opinii, jeżeli państwa członkowskie umożliwiają oskarżonemu korzystanie z prawa do obecności na rozprawie na odległość, ustanowione przez nie przepisy nie mogą naruszać celu dyrektywy 2016/343, przypomnianego w pkt 23 niniejszego wyroku, jakim jest wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym. Podobnie przepisy te muszą być zgodne z prawami podstawowymi i zasadami uznanymi w Karcie i w EKPC, w tym z prawem do rzetelnego procesu sądowego, domniemaniem niewinności i prawem do obrony.

31 W tym względzie Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł, że udział w postępowaniu za pośrednictwem wideokonferencji nie jest sam w sobie niezgodny z pojęciem rzetelnego i publicznego procesu, lecz należy upewnić się, że jednostka jest w stanie uczestniczyć w postępowaniu i zostać wysłuchana bez przeszkód technicznych oraz skutecznie i w sposób poufny porozumiewać się ze swoim adwokatem (wyrok ETPC z dnia 2 listopada 2010 r. w sprawie Sakhnovski przeciwko Rosji, CE:ECHR:2010:1102JUD002127203, § 98).

32 W konsekwencji na zadane pytanie należy odpowiedzieć, że art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 należy interpretować w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie możliwości udziału oskarżonego, na jego wyraźny wniosek, w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji, przy czym należy ponadto zagwarantować przestrzeganie prawa do rzetelnego procesu sądowego.

W przedmiocie kosztów

33 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (pierwsza izba) orzeka, co następuje:

Artykuł 8 ust. 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym należy interpretować w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie możliwości udziału oskarżonego, na jego wyraźny wniosek, w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji, przy czym należy ponadto zagwarantować przestrzeganie prawa do rzetelnego procesu sądowego.

Podpisy